

АРХІВОЗНАВСТВО

УДК 355.34:94] (477)

Д.В. Веденєєв

АРХІВНО-ДОКУМЕНТАЛЬНІ ДЖЕРЕЛА З ДОСЛІДЖЕННЯ СТРУКТУР
РОЗВІДКИ Й БЕЗПЕКИ РУХУ ОУН ТА УПА

У статті висвітлюються провідні групи архівних джерел з дослідження розвідувальної й контррозвідувальної діяльності руху українських націоналістів та Української повстанської армії.

Ключові слова: архівні джерела, український національно-визвольний рух, Організація українських націоналістів, Українська повстанська армія, розвідка, контррозвідка, спеціальні служби

D.V. Vedeneyev

ARCHIVAL DOCUMENTARY RESOURCE FROM INTELLIGENCE AND COUNTER
INTELLIGENCE UNITS OF THE UKRAINIAN NATIONALISTS AND THE UKRAINIAN
INSURRECTIONAL ARMY

This scientific article is devoted to the main archival researches of intelligence and counterintelligence activity within the framework of the Ukrainian Nationalists and the Ukrainian Insurrectional Army Special Units

Keywords: archival researches, Ukrainian national-liberation movement, the Organisation of Ukrainian Nationalists, the Ukrainian Insurrectional Army, intelligence, counterintelligence, special services.

Державотворчі процеси в Україні викликали потребу ґрунтовного й усебічного дослідження актуальних проблем вітчизняної державно-правової та військової історії, вивчення історичного досвіду творення інститутів державного управління, включаючи і спеціальні служби, які були складовою різноманітних історичних форм державності в Україні. Наукове дослідження минулого розвідки та контррозвідки надає додаткові можливості для поглибленого вивчення державно-правової та військово-політичної історії України. Водночас специфічним явищем минулого спеціальних служб в Україні стало творення й оперативна діяльність структур розвідки та контррозвідки недержавного характеру в складі військово-політичних рухів, котрі сповідували гасла державного відродження та соборності українських земель. Найбільш рельєфно подібні структури проявили себе у складі руху українських націоналістів («самостійників-державників»), який зде-

більшого ототожнюється з Організацією українських націоналістів (ОУН) та Українською повстанською армією (УПА).

Виникнення організованого руху українських націоналістів стало наслідком збройної поразки національно-визвольних змагань і насильницької ліквідації суверенної державності України 1917-1920 рр., територіального розчленування українських етнічних земель у міжвоєнний період, брутальних проявів політики іноземних держав стосовно законних суспільно-економічних, національно-культурних, релігійних прав українського народу.

Провідний засіб реалізації стратегічних настанов, спрямованих на відродження державної самостійності та соборності українських земель, лідери націоналістичного руху, утвореної 1929 р. ОУН вбачали у всебічній підготовці збройної боротьби проти поневолювачів. Тактика дій згаданих організацій передбачала розвідувальне й контррозвідувальне забезпечення нелегальної діяльності,

індивідуальний терор та інші підривні акції, співробітництво зі спецслужбами іноземних держав – противників поневолювачів української нації.

Можна стверджувати, що без належного розвідувального та контррозвідувального забезпечення змагання українських націоналістичних сил та націонал-патріотичного руху в цілому були б приречені на швидку поразку та повну ліквідацію. Саме ефективно діючі спеціальні підрозділи стали одним із наріжних чинників тривалості, активності та масштабності українського націоналістичного руху як феномена вітчизняної політичної історії ХХ ст.

Високу ефективність діяльності спецпідрозділів та її неабияке значення у підтримці боздатності повстансько-підпільних лав неодноразово визнавали противники ОУН та УПА.

Потреби належного розвідувального та контррозвідувального забезпечення національно-визвольного руху (в т. ч. протиборство з потужними спецслужбами держав-противників) об'єктивно наблизили певні характеристики спецпідрозділів ОУН та УПА до схожості зі спецслужбами державного характеру.

Особлива й вельми активна роль спеціальних заходів і підрозділів у структурі та діяльності руху українських націоналістів, політично підконтрольних йому збройних формувань була зумовлена *такими факторами*:

- екстремальними історичними умовами діяльності руху українських націоналістів;
- особливостями його стратегічних і тактичних настанов, переважно спрямованими на силове їхнє вирішення;
- авторитарним внутрішнім устроєм;
- потребою оперативного забезпечення діяльності націоналістичного руху, його збройних формувань, захисту від розвідувально-підривних, оперативно-бойових та інших заходів спецслужб противників;
- політичною диференціацією руху українських націоналістів, конфліктним характером відносин між окремими його складовими;
- специфікою ідеології та суспільно-психологічної настроєності учасників руху ОУН та УПА.

Упродовж існування націоналістичного руху виникла низка основних *історичних форм спеціальних підрозділів націоналістич-*

ного руху та його мілітарних формувань. До них можна віднести:

- підрозділи розвідувальної, контррозвідувальної, диверсійної, терористичної діяльності Української військової організації (1920 – початок 1930-х рр.);
- «контрольно-розвідувальну референтуру», окремі терористичні та бойові підрозділи ОУН (1932-1939 рр.);
- розвідувальний підрозділ Головної команди Карпатської Січі й жандармерію Карпатської України (1939 р.);
- Службу безпеки проводу та територіальних формувань підпілля ОУН (С. Бандери) в Україні (1940 – початок 1950-х рр.);
- розвідувальні, оперативно-бойові підрозділи, Службу безпеки, військово-польову жандармерію УПА (1943-1949 рр.);
- Службу безпеки та розвідувальні підрозділи Закордонних частин ОУН, Закордонного представництва УГВР (післявоєнний період) тощо.

Провідні напрями діяльності та функціональні обов'язки спецпідрозділів обумовлювалися програмними настановами й тактичними завданнями руху українських націоналістів, інтересами оперативного забезпечення підконтрольних йому військових формувань. Приблизно з початку 1940-х рр. завдання по лінії спеціальної діяльності стали відображатися у рішеннях зборів (з'їздів), конференцій, нарад керівного складу ОУН, згодом – націоналістичних осередків за кордоном.

Рух ОН та УПА, застосування ним спеціальних методів боротьби мали чимало типологічних аналогів у новітній історії народів колишнього СРСР та світу (особливо тих, що активно боролися проти колоніальної залежності або іноземної агресії). Тож дослідження історії спецпідрозділів ОУН та УПА сприяє виявленню певних закономірностей функціонування повстансько-підпільних рухів як специфічного явища в історії людства, ролі в них структур розвідки та контррозвідки, спеціальної діяльності в цілому.

Структури розвідки та контррозвідки ОУН та УПА виступали серйозним противником або суб'єктом кон'юнктурного співробітництва спецслужб низки держав – Польщі, Радянського Союзу та окремих країн Варшавського до-

говору, Веймарської республіки, нацистської Німеччини та її союзників, довоєнної Литви та післявоєнних США, Великої Британії, їхніх сателітів по блоку НАТО. Відтак, студіювання проблеми відкриває додаткові можливості для вивчення окремих сторінок історії спецслужб іноземних держав і колишнього СРСР.

Великий інтерес проблема становить з погляду оперативного мистецтва, органічною частиною якого є досвід правоохоронних органів та спеціальних служб. Науковий інтерес становлять повчальні приклади оперативного мистецтва як спецпідрозділів ОУН та УПА, так і протидії ним радянських органів держбезпеки.

Основними складовими джерельної бази дослідження проблеми історії спецпідрозділів руху українських націоналістів та УПА є архівні документальні матеріали, відповідні документальні видання та мемуарна література.

Що стосується *стану наукової розробки теми*, то спроби загальної археографічної характеристики документальної бази дослідження спеціальної діяльності ОУН та УПА містилися, зокрема, у профільних збірниках документів та науково-документальних виданнях, підготовлених Я. Антонюком, Г. Биструхіним, О. Лисенком, І. Патриляком, О. Стадником та автором цієї статті [1-5]. Значно менше приділено уваги спеціальному дослідженню архівно-документальних ресурсів, котрі відкривають додаткові горизонти наукового студіювання структур розвідки й контррозвідки в ОУН та УПА (котрі й донині є одними з найменш вивчених та перспективних аспектів минулого націонал-самостійницького руху [6]. Серед археографічних праць назвемо роботи знаного українського вченого-архівіста Г. Папакіна [7; 8] та окремі публікації автора [9].

Метою статті є аналіз науково-інформаційних (емпіричних) можливостей провідних архівосховищ України з погляду поглибленого дослідження історії структур розвідки та контррозвідки руху українських націоналістів та УПА.

Розглянемо, передовсім, емпіричні можливості фондів центральних державних архівів України. У Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (ЦДАВОВУ) документи ОУН та УПА

зосереджені у шести фондах, утворених територіальними формуваннями ОУН та УПА.

Вельми продуктивним є фонд 3833 (Крайовий провід ОУН на західноукраїнських землях), де зберігаються документи осередків ОУН різних рівнів – від крайового до районного, а також певних з'єднань і загонів УПА. Окрема група документів належить СБ і розвідці в ОУН та УПА. Серед них машинопис відомої праці В. Кука «Пашні буряки» (основи конспірації та контррозвідувального забезпечення підпілля, написана у 30-х рр.) [10, оп.1, спр. 233], документи ОУН 1940-1941 рр. щодо організації СБ [10, оп.2, спр. 54], інструктивні документи, вказівки з агентурно-оперативної роботи, навчально-виховні посібники, інформаційно-розвідувальні звіти та протоколи допитів референтур СБ Головної команди (ГК) та адміністративно-військових формувань УПА, матеріали щодо радянських спецслужб тощо [10, оп.1, спр.224, 226, 227, 229, 233, 234, 238, 243]. У фонді – цікаві документи щодо організації і тактики повстанської боротьби, місця у ній розвідки та заходів конспірації, звіти розвідки УПА, її інформація про радянських партизан [10, оп.1, спр.87, 225, 233].

У фонді 3834 (Львівський обласний провід ОУН на західноукраїнських землях) наявні інструктивні документи щодо кадрового комплектування СБ, забезпечення конспіративності підпілля [11, оп.1, спр.1].

Фонд 3836 (З'єднання західних груп Української повстанської армії «УПА-Захід») корисний дослідникам проблеми з огляду на наявність рукопису посібника «Історія розвідної і контррозвідної служби», навчальних програм старшинської школи УПА «Лісові чорти» та підстаршинської – «Олені» (1943-1944 рр.), які передбачали й опанування навичками польової та агентурної розвідки, диверсійної справи, а також наказів та звітів підрозділів військово-польової жандармерії (ВПЖ) [12, оп.1, спр. 29, 30].

Документи з'єднання південних груп УПА (УПА «Південь») зосереджені у фонді 3837 ЦДАВОВУ. Зокрема, чималий інтерес становлять наказ щодо організаційно-штатного облаштування референтур СБ (1943 р.), накази командирів УПА про контррозвідувальне

забезпечення лінійних підрозділів, несення служби вояками ВПЖ [13, оп.1, спр. 2].

Змістовністю відзначається фонд 3838 (З'єднання Української повстанської армії УПА «Північ»). У ньому – чисельні звіти розвідників УПА, інструкції, інформаційні повідомлення, зразки звітів референтур СБ, керівні та звітні документи ВПЖ округів Групи, широко представлено матеріали військового судочинства повстанців [14, оп.1, спр. 3, 14, 24, 25, 44, 55, 56, 80 а, 59, 95].

Як правило, всі згадані документи – оригінали, свого часу отримували від утворювачів грифи обмеженого користування, за змістом, переважно, мають інформативно-службовий характер, до радянських архівів потрапили як трофеї протиборства з повстансько-підпільним рухом.

Особливістю зберігання документів з історії ОУН та УПА в Центральному державному архіві громадських об'єднань України (ЦДАГОУ, колишній Партійний архів ЦК КПУ) є те, що вони не об'єднані в окремі фонди. Проте в низці фондів зосереджена значна кількість документів з історії руху українських націоналістів та УПА 1920-1960-х рр., котрі містять великий обсяг інформації щодо їхньої спеціальної діяльності, протиборства з ними радянських силових структур. Це оригінали та переклади трофейних документів ОУН та УПА, німецьких спецслужб, інформаційно-аналітичні, звітні та інші матеріали радянських органів та військ держбезпеки і внутрішніх справ, розвідувальних підрозділів партизансько-підпільного руху, директивні й інформаційні документи ЦК П(б) – ЦК КПУ, ЦК ЛКСМУ, їхніх регіональних комітетів. Копії окремих документів стосовно українських націоналістів надійшли свого часу до архіву з КДБ УРСР. ЦДАГОУ видано тематичний покажчик документів з історії України періоду Другої світової війни.

Найбільша кількість відповідних документів зосереджена у фонді 1 (Центральний Комітет Компартії України; Оп. 22 – документи особливого сектора й організаційно-інструкторського відділу ЦК КП(б)У про підпільно-партизанський рух в Україні; Оп. 23 – документи загального відділу (особливого сектора) ЦК КПУ (секретна частина);

Оп. 24-25 – документи загального відділу ЦК КПУ (секретна частина); Оп. 46 – документи відділу організаційно-партійної роботи ЦК КПУ; Оп. 70. – документи відділу агітації і пропаганди ЦК КПУ). До нього ввійшли повідомлення, довідки Українського штабу партизанського руху, НКВС-НКДБ, регіональних партійних органів про розвідувальну, диверсійно-терористичну діяльність УПА та підпілля ОУН, зокрема – її СБ в останні роки війни та повоєнний період, оригінали й переклади документів ОУН та УПА щодо організації спеціальної діяльності [15, оп. 22, спр. 41, 75; оп. 23, спр. 927, 928, 929, 930, 931, 2968, 4967, 4968, 4969, 4972, 4978, 5354, 5944, 5681; оп. 70, спр. 996 та ін.].

Великий масив документів другої половини 1940-х – початку 1950-х рр. (рішення вищих партійних інстанцій, форумів, накази і директиви по органах і військах держбезпеки, планова документація, інформаційні повідомлення, звіти), в яких ідеться про партійне керівництво оперативно-військовими діями радянської сторони, конкретні кампанії та операції проти повстансько-підпільного руху, містять багату інформацію про його тактику, роль в її реалізації спеціальних заходів ОУН, творення підпіллям агентурно-інформаційної мережі, забезпечення конспірації й контррозвідувальну роботу СБ, застосування терору проти цивільної адміністрації та активу, спроби зарубіжних спецслужб використати рух опору в інтересах підготовки війни проти СРСР тощо [15, оп. 23, спр. 1691, 1698, 1700, 2812, 2884, 2958, 2960, 2961, 2966, 3919, 4081, 4970, 4974, 5355, 5681; оп. 24, спр. 31; оп. 46, спр. 767, 809 та ін.].

Незважаючи на конфронтаційний підхід до висвітлення подій у регіоні, викривальну фразеологію та інші традиційні риси офіційного бачення діяльності націоналістичного руху, партійні документи залишаються цінним джерелом вивчення спеціальної діяльності ОУН та УПА.

До фонду 57 ЦДАГОУ (Колекція документів з історії Комуністичної партії України) увійшли справи, сформовані з документів ОУН та УПА, німецьких спецслужб, захоплених у ході протиборства з ними радянських силових структур та партизан. У деяких добірках перекладів німецьких документів міс-

тяться відомості з історії націоналістичного руху періоду 1920-1945 рр., його співробітництва з Німеччиною, Румунією та Угорщиною в розвідувально-підривної сфері у цей період, також репресії окупантів проти підпілля ОУН [16, оп. 4, спр. 121, 338, 340]. Чисельні звітно-довідкові документи радянської сторони характеризують диверсійно-терористичну діяльність УПА, підпілля та СБ ОУН, спрямовану на протидію встановленню радянського ладу в регіоні [16, оп. 4, спр. 329]. У низці справ зберігаються оригінальні документи щодо організації СБ ОУН, ВПЖ УПА, дисциплінарної практики повстансько-підпільного руху [16, оп.4, спр. 342, 343, 353 та ін.]. Особливий інтерес викликають оригінали інструкцій, навчальних програм і матеріалів щодо організації агентурної та польової розвідки, диверсійної справи, інформаційно-звітної роботи СБ, контррозвідувального захисту лав УПА [16, оп.4, спр. 377, 378, 380, 381, 382, 385].

Документи фонду 62 (Український штаб партизанського руху), оп. 1 (відділи УШПР) містять спадщину розвідувального та інформаційного відділів цього керівного органу. Вони дають уявлення про завдання партизанської розвідки та контррозвідки, поставлені Наркоматом оборони, НКВС та НКДБ СРСР, ГРУ РСЧА, УШПР та розвідорганами Українських фронтів (у т. ч. – по лінії розвідувально-підривної та контррозвідувальної діяльності, спрямовані проти українських націоналістів) [62, оп.1, спр. 175, 219, 277]. Велика група документів являє собою розвідувальні повідомлення та зведення партизанських формувань щодо діяльності підрозділів УПА, осередків ОУН, характеризує їхню розвідувальну та диверсійну роботу. Зберігаються протоколи допитів вояків та розвідників ОУН та УПА, трофейні документи повстанських спецпідрозділів [62, оп.1, спр. 211, 234, 235, 271, 275, 281, 289, 295, 296]. Проблематика боротьби з ОУН та УПА, нейтралізації їхньої розвідувально-підривної активності широко представлена в листуванні УШПР з ЦШПР, НКВС, НКДБ, ГУКР НКО СРСР СМЕРШ та його фронтowymi органами, ЦК КП(б)У, армійськими політичними органами [62, оп.1, спр. 220, 229, 253, 293, 294, 1622]. Крім того, для дослідження порушеної проблеми мають значення

і документи фондів окремих партизанських з'єднань в Україні.

Зауважимо, що документи партизанської розвідки, утворені в обстановці бойових дій, потребують уточнення й порівняння з більш пізніми свідченнями та матеріалами самого повстанського руху. Однак їх відрізняє висока інформативність, достатня об'єктивність, у т. ч. в оцінці ефективності спеціальних заходів ОУН та УПА.

Широкі можливості для опанування документальною спадщиною спецпідрозділів націоналістичного руху відкривають фонди Галузевого державного архіву (ГДА) СБ України, створеного за Постановою Кабінету Міністрів України від 1 квітня 1994 р. Документи, які зберігаються в ньому, за походженням являють власне матеріали ОУН та УПА (оригінали, переклади, зроблені співробітниками органів держбезпеки), документи, що виникли у процесі розвідувальної, контррозвідувальної, слідчої, інформаційно-аналітичної та наукової діяльності НКВС-НКДБ-МВС-МДБ-КДБ СРСР та УРСР, а також переклади документів іноземних спецслужб та інших державних установ, що становили свого часу оперативний інтерес.

Опрацювання документальної спадщини радянських спецслужб потребує ретельної внутрішньої та зовнішньої критики документів, «очищення» їх від наслідків підпорядкування діяльності органів держбезпеки настановам партійно-радянського апарату. Підбір документальних пам'яток із дослідницькою метою повинен бути повним, усестороннім, що дає змогу здійснити об'єктивну реконструкцію історичної реальності.

Можна стверджувати, що на сьогоднішній день найбільш інформативним і комплексним джерелом з вивчення історії підрозділів розвідки та контррозвідки, військово-польової жандармерії та інших спеціальних структур в ОУН та УПА є фонд 13 ГДА СБ України (Коллекція друкованих видань КДБ УРСР).

Наприкінці 1960-х рр. групою при Голові КДБ при РМ УРСР для дальшого використання в оперативній та науково-пропагандистській діяльності було впорядковано багатотомну справу – «Коллекцію документів з історії ОУН та УПА» 1940-1950-х рр. [19]. З оперативно-розшукових, літерних, архівно-кримінальних справ, інших джерел оперативних архівів КДБ

та УКДБ в Україні було відібрано копії та окремі оригінали документів, які утворилися в протиборстві радянської сторони з націоналістичним рухом, виникли у процесі життєдіяльності самих ОУН та УПА, утворені спецслужбами інших держав [про формування архівної колекції див. 20]. Документи згруповано по томах за тематичною ознакою, частина з яких безпосередньо присвячена Службі безпеки як основній формі спецпідрозділу ОУН [19, т. 20-23].

Колекція містить програмні документи, тактичні схеми діяльності націоналістичного підпілля, в яких ідеться про роль і значення спеціальних заходів у забезпеченні дієздатності антирадянського руху опору, реалізації його цілей на певних етапах існування. Представлені нормативно-розпорядчі документи СБ в ОУН і УПА, матеріали стосовно структурної побудови її референтур (інструкції референтам різних рівнів, довідки радянських органів держбезпеки про структуру і функції СБ, свідчення керівників та окремих функціонерів повстансько-підпільного руху щодо побудови й компетенції цього спецпідрозділу) [19, т. 5, 20-23, 54].

Чимало документів справи висвітлюють агентурно-інформаційну роботу, особливості ведення оперативного обліку (інструкції з розвідки для референтур СБ, її інформаторів щодо розвідки за умов можливого початку війни Заходу проти СРСР, збору інформації у містах, у східних областях УРСР та СРСР, розвідувальні звіти, матеріали щодо ведення оперативних картотек, довідки радянських органів держбезпеки про розвідувальні спрямування та конкретні розвідооперації націоналістів, матеріали про організацію конспіративного зв'язку тощо) [19, т. 3, 17, 18, 21, 22, 28, 29, 40, 42, 92].

Найважливіша група документів щодо контррозвідувальних і слідчих заходів СБ (інструкції з виявлення агентури противника, тактики, методики, психологічних особливостей ведення слідства, навчальні матеріали для слідчих, добірки протоколів допитів есбістами представників різних соціальних категорій) [19, т. 21-23].

Оперативно-бойова діяльність спецпідрозділів ОУН та УПА може бути досліджена через опрацювання інструкцій для боївок СБ, свідчень окремих їхніх командирів, спеціальних повідомлень НКДБ-МДБ УРСР про диверсійно-терористичні заходи СБ [19, т. 16, 20, 49].

Комплекс матеріалів характеризує керівний склад СБ та інших спецпідрозділів ОУН і УПА, організацію навчально-виховної роботи з есбістами [19, т. 1, 7, 91].

Для дослідника проблеми важлива і низка інших добірок документів справи – переклади матеріалів Імперської канцелярії Німеччини щодо українського націоналістичного руху, документи про співробітництво останнього з німецькими спецслужбами під час війни [19, т. 34, 35], про діяльність ОУН А. Мельника (включаючи і спеціальні заходи) [19, т. 32], матеріали про закордонні центри ОУН, їхню спеціальну діяльність та співробітництво з розвідцентрами західних держав [19, т. 42, 43, 101].

Як додаток до справи 372 були сформовані багатотомні добірки оригіналів документів ОУН. Низка їхніх томів за тематичною ознакою об'єднує різноманітні матеріали СБ в ОУН та УПА, інших спеціальних структур повстансько-підпільного руху [20, т. 49-58; 21, т. 22-23]. Низка документів характеризує організаційно-штатну побудову референтур СБ, її агентурно-розвідувальну роботу [20, т. 49-50], наводить біографічні дані та ділові характеристики співробітників референтури, розкриває зміст навчання й виховання есбітів [20, т. 50, 61]. Цінними є документи щодо основ повстанської розвідки, розвідувальної підготовки командирів УПА, «Інструкція розвідувальної і контррозвідувальної служби УПА», інструкція з організації ВПЖ УПА [20, т. 6, 61, 63].

Солідним джерелом з вивчення проблеми є документальний масив тих підрозділів радянських правоохоронних органів, які безпосередньо вели боротьбу з ОУН та УПА. Крім документів, безпосередньо пов'язаних з оперативними заходами та слідчими діями проти повстансько-підпільного руху, його підрозділів безпеки, окремих їхніх керівників, у фонді знаходяться переклади й оригінали інструктивних, звітних документів, інші матеріали діловодства ОУН та її СБ.

Інформативним джерелом є архівно-кримінальні справи фонду 6 (Кримінальні справи на осіб, які знято з оперативно-довідкового обліку в інформаційних центрах УВС-МВС України). Варто враховувати, що архівні кримінальні справи при всій їхній ін-

формативній цінності є вельми специфічним джерелом. Як справедливо зазначає архівознавець О. Гранкіна, «.. архівно-слідчі справи, напевно, як ніяке інше історичне джерело, піддані умисним фальсифікаціям», що потребує їхнього співвідношення з іншими джерелами періоду виникнення [21, 51]. Справді, особливості провадження кримінальних справ на активних учасників ОУН та УПА, їхніх спецпідрозділів полягали в певному тиску на обвинувачених, намаганні слідчих та оперпрацівників не тільки отримати свідчення про конкретні діяння суб'єкта кримінального процесу, але викласти матеріали справи (навіть фразеологічно) так, щоб «викрити український буржуазний націоналізм» як суспільне явище, завідомо ворожу силу. Зрозуміло, що і підслідні намагалися приховати певні свої вчинки або, навпаки, починали гіпертрофовано засуджувати себе, інших учасників руху опору, показово каятися.

Відтак, робота зі згаданою категорією архівних справ потребує ретельної зовнішньої та внутрішньої джерелознавчої критики, методи і прийоми якої (встановлення умов і обставин появи документів, мотивів і призначення їхнього створення, чинників впливу на зміст та форму, достовірності тощо) розроблені сучасними фахівцями з юриспруденції, джерелознавства, архівної справи, в т. ч. – активної участі СБ України в реабілітації жертв незаконних політичних репресій [23-26].

Тематику українського націоналістичного руху, боротьби з ним органів держбезпеки широко відображено у справах фонду 16 (Документальні матеріали таємного діловодства Секретаріату КДБ УРСР). В інформаційно-аналітичних документах, доповідних органів держбезпеки до вищих партійних інстанцій республіки йдеться про оперативну розробку закордонних націоналістичних центрів, зв'язки останніх з іноземними розвідками у міжвоєнний період [27, оп. 30, спр. 131; оп. 32, спр. 43].

Вагому складову джерельної бази проблеми становлять відповідні матеріали Галузевого державного архіву Служби зовнішньої розвідки України (передовсім, які стосуються референтури СБ Закордонних частин ОУН), а також архівів тимчасового зберігання Управління СБУ західних областей України. У них містяться

справи оперативної розробки на крайові, обласні та інші проводи ОУН, окремі референтури та боївки СБ, формування УПА, розшукові справи на функціонерів СБ ОУН тощо.

Чимало документів щодо розвідувальної, диверсійної, оперативно-бойової діяльності УПА, референтур та боївок СБ ОУН на території Польщі зберігається у фонді ОУН Архіву МВС і Адміністрації Республіки Польща. В оригіналах та перекладах представлені інструктивні документи, звіти, протоколи допитів, матеріали розслідувань референтур СБ, повстанські розвідувальні інструкції та повідомлення, відомості щодо особового складу та підготовки співробітників спецпідрозділів ОУН та УПА [28, спр. 5, 7, 17, 25. 30, 33, 34. 42, 48, 51, 55, 58, 60 – 62, 66, 71, 78, 79, 92, 95, 97, 98, 106, 126. 131, 171, 187, 188].

Отже, проведений архівознавчий аналіз дозволяє сформулювати авторські *висновки*. Можна стверджувати, що незалежно від місця зберігання, документи структур розвідки та контррозвідки ОУН та УПА за походженням розподіляються на такі основні групи:

- документи, утворені національно-визвольним рухом, включаючи його розвідку, контррозвідку та інші спеціальні структури;
- матеріали партійних, урядових, інших офіційних органів радянської сторони, в яких відображено життєдіяльність повстансько-підпільного руху;
- документальні пам'ятки, породжені оперативно-службовою діяльністю радянських спеціальних служб та спецслужб іноземних держав;
- оригінали та переклади документів офіційних структур іноземних держав, в яких розглядаються певні аспекти діяльності націоналістичного руху та УПА.
- архівні кримінально-слідчі справи.

Найбільш продуктивним джерелами з вивчення проблеми є власне документи підрозділів безпеки й розвідки в ОУН та УПА, та радянських спецслужб, що вели з ними тривалий двобій [29]. Насамперед, це стосується значного масиву документів референтур СБ ОУН, завдяки яким дослідникам можна науково відтворити функції, провідні напрями, форми і методи їхньої розвідувальної, контррозвідувальної, слідчої роботи, вивчити кадровий склад, систему професійної підготовки та виховання співробітників тощо.

Крім того, в інтересах дальшої розробки проблеми виявляється необхідним цілеспрямоване опрацювання фондів обласних Державних архівів України, архівних сховищ іноземних держав, які вступали у відносини з націона-

лістичним рухом (Польщі, Німеччини, Чехії та Словаччини, Угорщини та ін.), а також документальної спадщини закордонних центрів українських націоналістів та іноземних спецслужб.

Використані джерела

1. Антонюк Я. Діяльність СБ ОУН(б) на Волині та Західному Поліссі (1946–1951 рр.) : монографія / Я. Антонюк. – Луцьк : Надстир'я-Ключі, 2013. – 228 с.
2. Лисенко О.Є. Матеріали та документи Служби безпеки ОУН (б) у 1940-х рр. / упоряд.: О.Є. Лисенко, І.К. Патриляк. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2003. – 254 с.
3. Веденєєв Д.В. Підрозділи спеціального призначення Організації українських націоналістів та Української повстанської армії: документальна спадщина : збірник документів / Д.В. Веденєєв, О.А. Стаднік. – К. : Видавництво Національної академії СБ України, 2004. – 235 с.
4. Веденєєв Д.В. Меч і тризуб. Розвідка і контррозвідка руху українських націоналістів та УПА (1920–1945) : монографія / Д.В. Веденєєв, Г.С. Биструхін. – К. : Генеза, 2006. – 408 с.
5. Веденєєв Д.В. «Повстанська розвідка діє точно і відважно...». Документальна спадщина підрозділів спеціального призначення ОУН та УПА. 1940-1950-ті роки / Д.В. Веденєєв, Г.С. Биструхін. – К. : К.І.С., 2006. – 568 с.
6. Веденєєв Д.В. Історіографія та бібліографія діяльності підрозділів розвідки та контррозвідки руху українських націоналістів та Української повстанської армії. 1945 – початок 2000-х років / Д.В. Веденєєв. – К. : НА СБ України, 2005. – 62 с.
7. Папакін Г. Передмова / Г. Папакін // Фонди з історії Української повстанської армії в державних архівосховищах України. – К. : Інститут історії України НАНУ, 1999. – Вип.1. – С. 3–4.
8. Папакін Г.В. До питання опрацювання джерельної бази дослідження українських визвольних змагань 1939-1956 / Г. Папакін // Архіви України. – 2000. – № 1–3. – С. 15-21.
9. Веденєєв Д.В. Археографія діяльності спеціальних підрозділів руху українських націоналістів та УПА / Д.В. Веденєєв // Науковий вісник Національної академії СБ України. – 2005. – № 22. – С. 241-249.
10. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВОВУ), фонд 3833.
11. ЦДАВОВУ, ф. 3834.
12. ЦДАВОВУ, ф. 3836.
13. ЦДАВОВУ, ф. 3837.
14. ЦДАВОВУ, ф. 3838.
15. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГОУ), ф.1.
16. ЦДАГОУ, ф. 57.
17. ЦДАГО, ф. 62.
18. Іщук О. Узагальнення органами КДБ УРСР досвіду боротьби з підпіллям ОУН та УПА: до створення відомчої тематичної колекції архівних документів (1959-1964 рр.) / О. Іщук // 3 архівів ВУЧУ-ГПУ-НКВД-КГБ. – 2009. – № 1. – С. 87-119.
19. ГДА СБУ, ф. 13, спр. 372.
20. ГДА СБУ, ф. 13, спр. 376.
21. ГДА СБУ, ф. 13, спр. 398.
22. Гранкіна О.В. Деякі аспекти джерелознавчого аналізу архівних слідчих справ репресованих у 1920-х – 1950-х рр. у СРСР / О.В. Гранкіна // Український історичний журнал. – 1997. – № 4. – С. 49-57.
23. Шумило Н.Е. Реабілітація жертв політичних репресій в Україні (уголовно-процесуальний аналіз) / Н.Е. Шумило. – К., 1993. – 241 с.
24. Білокінь С. Про таємниці мадридського двору / С. Білокінь // Наше минуле. – 1993. – № 1. – С. 17-38.
25. Калакура Я.С. Особливості джерелознавчої критики архівно-слідчих документів / Я.С. Калакура // Архівно-слідчі справи репресованих: науково-методичні аспекти використання : збірник наукових праць. – К., 1998. – С. 19-23.
26. Пшенніков О.М. Проблеми використання архівно-слідчих справ у діяльності Державного архіву Служби безпеки України / О.М. Пшенніков // Архівно-слідчі справи репресованих: науково-методичні аспекти використання : збірник наукових праць. – К., 1998. – С. 29-34.
27. ГДА СБУ, ф. 13.
28. Архів Міністерства внутрішніх справ і Адміністрації Республіки Польща, ф. ІХ.
29. Веденєєв Д.В. Двобій без компромісів. Протиборство спецпідрозділів ОУН та радянських сил спецоперацій. 1945-1980-ті роки : монографія / Д.В. Веденєєв, Г.С. Биструхін. – К. : К.І.С., 2007. – 568 с.